

VITRYSSLAND: KONTROLL OCH FÖRTRYCK

ETT SEMINARIUM OM KAMPEN FÖR
YTTRANDEFRIHET OCH DEMOKRATI I VITRYSSLAND

Vad har hänt efter presidentvalet i våras?
Hur ser situationen ut för de mänskliga rättigheterna? För demokratin?
Vad händer med yttrandefriheten?

SEMINARIERAPPORT
LÖRDAGEN DEN 1 DECEMBER 2006

INNEHÅLL

VITRYSSLAND: KONTROLL OCH FÖRTRYCK	3
MARTIN UGGLA: "VITRYSSLAND IDAG"	4
Ordförande i Östgruppen för demokrati och mänskliga rättigheter	
ALES BJALJATSKI: "FINNS DET NÅGON RESPEKT FÖR DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA I VITRYSSLAND?"	11
Ordförande för den vitryska människorättsorganisationen Vjasna	
ZJANNA LITVINA: "VAD HÄNDER MED YTTRANDEFRIHETEN?"	16
Ordförande för det oberoende vitryska journalistförbundet Bazj	

SEMINARIERAPPORT: "VITRYSSLAND: KONTROLL OCH FÖRTRYCK"
DECEMBER 2006

ÖSTGRUPPEN FÖR DEMOKRATI OCH MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER
HEMSIDA: www.ostgruppen.se
E-POST: info@ostgruppen.se

VITRYSSLAND: KONTROLL OCH FÖRTRYCK

ARRANGÖRER

Seminarieriet var ett samarrangemang mellan Östgruppen för demokrati och mänskliga rättigheter, Sensus studieförbund och Svenska freds i Göteborg.

SPONSORER

Seminarieriet möjliggjordes genom bidrag från Svenska Freds- och Skiljedomsföreningen.

SEMINARIERAPPORTEN

Denna seminarierapport är sammanställd av Åsa Elmerot och Martin Uggla. Under seminarieriet tolkades Zjanna Litvinas och Ales Bjaljatskis föredrag till svenska från vitryska av Stefan Eriksson. Denna tolkning ligger till grund för den version av deras föredrag som presenteras i rapporten.

OM ÖSTGRUPPEN

Östgruppen för demokrati och mänskliga rättigheter är en religiöst och partipolitiskt oberoende organisation. Vi vill främja stabil fred och en demokratisk utveckling, där mänskliga rättigheter respekteras, i Östeuropa och Centralasien. Vi vill stödja processer och människor som verkar för våra mål. Målsättningen är också att sprida kunskap och väcka opinion i dessa frågor i Sverige.

Vill du bli medlem i Östgruppen eller ge en gåva till Östgruppens vitrysslandsarbete? Alla bidrag är välkomna, stora som små. Medlemsavgiften är 100 kr per år och betalas in på Östgruppens plusgiro 40 85 30 – 4. Glöm inte att ange kontaktuppgifter på inbetalningen när du vill bli medlem.

VILL DU ARBETA MED VITRYSSLANDSFRÅGOR?

Östgruppens vitrysslandsarbete syftar till att stödja landets demokratiska krafter i deras kamp för ett fritt Vitryssland. Vi samarbetar med vitryska människorättsaktivister och arbetar i Sverige med opinionsbildning och informationsspridning om utvecklingen i Vitryssland. Vår främsta samarbetspartner är en av Vitrysslands viktigaste människorättsorganisationer, Vjasna. Östgruppen vill se ett aktivt och målinriktat engagemang för demokrati i Vitryssland från omvärldens sida.

Om du vill veta mer om Östgruppens vitrysslandsarbete eller om du är intresserad av att delta, så är du välkommen att skicka ett e-brev till info@ostgruppen.se eller uggla@ostgruppen.se för mer information om våra aktiviteter.

MARTIN UGGLA: ”VITRYSSLAND IDAG”

Martin Ugglå är ordförande i Östgruppen för demokrati och mänskliga rättigheter.

Många av oss kommer ihåg vårens bilder från Minsk. Presidentvalet den 19 mars följdes av protestdemonstrationer som var större än på många år, med över 10 000 deltagare. Ungdomar satte upp ett tältläger mitt i centrala Minsk och stannade kvar där i några dygn tills myndigheterna fick nog. Tältlägret togs ner och dess deltagare greps. När oppositionen sedan kallade till nya demonstrationer slöt åter tusentals vitryssar upp. Nu var polisen inte lika tålmodig längre. Man gick till brutalt angrepp mot demonstranterna och grep ett stort antal människor.

Det var alltså länge sedan vi såg protester av den storleken i Vitryssland. Och den mediala uppmärksamheten var under några dagar väldigt stor. Vitryssland var faktiskt förstanyhet runt om i världen.

Men så slocknade det internationella strålkastarljuset, precis som det brukar göra. Det blev parlamentsval i Ukraina, och i Israel...

Vad hände sedan? Vad händer nu?

Jag tänkte försöka ge er en översiktlig bild av den politiska situationen i Vitryssland idag.

Jag tänkte säga något om den politiska oppositionen, om det civila samhällets villkor, om de samhällsengagerade ungdomarnas situation, om massmedia. Men också lite grand om relationerna till omvärlden, så som de har utvecklats efter vårens presidentval.

Det blir en översiktlig bild, ett försök att presentera den kontext som ligger till grund för det som Ales och Zjanna sedan kommer att berätta.

Det blir också en annan bild än den retuscherade bild av lugn, harmoni och stabilitet som den vitryska propagandaapparaten pumpar ut till landets invånare. Jag vill genast säga att den bilden också har en viss motsvarighet i verkligheten. För visst kan man leva lugnt, tryggt och relativt bekymmerslöst på många håll i Vitryssland idag. Men det förutsätter att man inte tänker självständigt och kritiskt, att man inte opponerar sig mot orättfärdigheter och att man inte bryr sig om demokrati och mänskliga rättigheter.

För sedan Lukasjenka valdes demokratiskt till president 1994 kan vi iaktta en utveckling från demokrati och till diktatur. Med hjälp av förfuskade folkomröstningar och politiska val

har han skaffat sig ett allt hårdare grepp om makten i landet.

1995 och 1996 drev Lukasjenka igenom två folkomröstningar som båda kännetecknades av bristande demokrati, manipulerande och direkt valfusk. Den senare rörde konstitutionen och innebar att i princip all makt hamnade i presidentens händer.

1996 var också det år då protesterna mot den alltmer auktoritära regimen började ta fart. Tusentals människor gick ut på gatorna och demonstrerade. Polisen slog ner dessa protestaktioner med brutalt våld.

Jag ska inte gå in i detalj på händelseutvecklingen under de närmast följande åren. Lukasjenkas styre har blivit mer och mer auktoritärt, mänskliga rättigheter kränks regelbundet och om man tidigare under en period ibland talade om Vitryssland som en demokratur, ett slags demokrati med diktatoriska inslag, så är det idag allmänt vedertaget att tala om Vitryssland som "Europas sista diktatur".

Nu hade vi alltså ett presidentval i mars, där Aljaksandr Lukasjenka blev utsedd till president. Själva valet var återigen allt annat än demokratiskt, och med några få undantag reagerade omvärlden med stark kritik. Fyra länder gratulerade Lukasjenka till valsegern: Ryssland, Kuba, Iran och Kina.

En av de oppositionella presidentkandidaterna, Aljaksandr Kazulin, greps i samband med en protestdemonstration den 25 mars och dömdes något senare till fem och ett halvt års fängelse för grov huliganism. Han sitter alltså i fängelse nu.

Den andre oppositionskandidaten, Aljaksandr Milinkevitj, tillbringade också en kort tid i fängelse under valets efterspel. Han har i många avseenden förblivit huvudsymbolen för den vitryska oppositionen, inte minst tack vare det internationella stöd han har fått. Milinkevitj har även efter valet tagits emot med öppna armar av västvärldens politiska ledare.

Samtidigt finns det krafter som har velat byta ut Milinkevitj som oppositionens frontfigur, de menar att han har haft sin chans och förlorat, nu krävs det ett nytt ansikte, ett nytt ledarskap, säger man. Det pågår ett spel och en viss maktkamp inom den vitryska oppositionen, precis som det har gjort under många år. Det var i själva verket ganska unikt att så många lyckades enas om att föra fram Milinkevitj som Lukasjenkas utmanare i våras.

För oppositionen är i flera avseenden ganska splittrad, vilket inte är så konstigt om man betänker att den rymmer allt från kommunister till kristdemokrater och marknadsliberaler. Den gemensamma

nämnamnaren är egentligen bara motståndet mot den diktatoriska regimen.

I januari 2007 kommer det att hållas politiska val till de lokala parlamenten, och kampanjen inför detta är nu inledd. Ingen tror egentligen att oppositionen ska kunna få in mer än några enstaka ledamöter i de politiska församlingarna. Förutsättningarna för ett rättvist och demokratiskt val är i praktiken obefintliga. Vissa förespråkar bojkott, då de menar att man legitimerar fuskvalen om man deltar i dem.

Bojkottlinjen har prövats tidigare, men i de senaste valen har de flesta oppositionella ändå föredragit att delta, eftersom det trots allt ger dem ett visst, om än litet utrymme, att föra fram sitt budskap. För just bristande möjligheter till informationsspridning är ett av oppositionens största problem. Och hur ska en bojkott kunna bli effektiv om man inte lyckas nå ut med någon information om varför man genomför den?

Det civila samhället då? Inför presidentvalet genomfördes en rad lagändringar som gjorde det ännu svårare än tidigare för oberoende organisationer att verka i Vitryssland. Många hoppades nog att trycket skulle lätta något när Lukasjenka väl blivit omvald, men så blev det inte. Efter valet har flera personer dömts till fängelse med motiveringen att de verkat inom ickeregistrerade organisationer. Då bör man

veta att myndigheterna upphävt registreringen för många oberoende organisationer på senare år, först att drabbas var de som kritiserade regimen öppet, till exempel de som jobbar med människorättsfrågor. Idag bryter alltså tusentals vitryssar mot lagen dagligen bara genom att vara engagerade i olika intresseorganisationer, och de kan i princip dömas till fängelse. Nu behöver myndigheterna naturligtvis inte gripa alla, utan man kan välja ut dem som är mest kritiska, och det har en väldigt avskräckande och tystande effekt på många andra.

På senare tid ser vi en allt tydligare polarisering av det civila samhället. Tidigare fanns det en stor grupp organisationer som inte arbetade politiskt och inte heller hade några ambitioner att göra det. Det kunde handla om socialt inriktade föreningar, handikapporganisationer, miljöorganisationer. Men nu har den positionen blivit nästan omöjlig att upprätthålla. Vill man vara helt oberoende från myndigheterna betraktas man oundvikligen som oppositionell. Många människor ställs alltså inför svåra val enligt devisen "Antingen är ni med oss, eller också emot oss!".

Det här jobbiga valet står inte minst många ungdomar inför. Det finns till exempel en stor ungdomsorganisation som heter Vitryska Ungdomsunionen, en motsvarighet till det gamla sovjetiska Komsomol (ibland kallas

den skämtsamt för Lukamol). Ungdomsunionen får finansiellt stöd från staten, och ungdomar uppmanas att gå med och ställa upp på organisationens program. De som vägrar riskerar att drabbas av repressalier. Men många tar faktiskt den risken. Det var i hög grad unga och löst organiserade människor som utgjorde kärnan av demonstranterna i våras. De kommunicerade via internet och mobiltelefoner och visade upp en kreativitet som myndigheterna hade svårt att bemöta. De har fortsatt genomföra protestaktioner, ofta med humoristiska inslag, och har därigenom lyckats hålla motståndsviljan vid liv hos många vitryssar, även om det har kostat dem en hel del. Många av de studenter som deltog i vårens protester har till exempel slängts ut från sina universitet.

Det är inte bara studenter som har drabbats av repressalier efter att ha protesterat. De flesta vitryska företag är statligt ägda och väldigt många av deras medarbetare är anställda på kontrakt som förnyas årligen. I praktiken är de alltså projektanställda. Och de som misshagar regimen riskerar helt enkelt att inte få sitt kontrakt förnyat, något som också sker regelbundet.

Alla massmedia som når ut till bredare kretsar är idag statsstyrda, med allt vad det innebär av censur och propaganda. Det gäller i högsta

grad etermedia, där oppositionen i praktiken inte har några möjligheter att komma till tals.

Oberoende tidningar har på ett effektivt sätt trängts undan genom att de antingen stängts av myndigheterna, eller inte tillåtits ingå i det statligt styrda prenumerationssystemet och inte heller tillåtits i de statliga gatukiosker som förser vitryssarna med dagstidningar.

Men finns det då några motkrafter mot diktaturen, kan man ju undra. Jodå, visst gör det det, och det förekommer även protestaktioner. En av de mer populära formerna bland ungdomar är så kallade flash-mobs, där ett antal personer strålar samman och genomför en aktivitet tillsammans, gärna med inslag av humor, för att väcka uppmärksamhet och sprida sitt budskap. Man kan tala om en särskild flash-mob-kultur som utvecklats det senaste halvåret. De medverkande koordinerar sina handlingar via internet och mobiltelefoner. Utmaningen är dels att inte göra något olagligt som man kan bli gripen för, vilket inte är det lättaste med den lagstiftning som finns i Vitryssland, dels att hantera provokationer och infiltratörer som gör sitt bästa för att sabotera aktiviteterna.

En annan spektakulär metod som har blivit alltmer utbredd är hungerstrejken. Just nu hungerstrejkar förre presidentkandidaten

Kazulin, han har gjort det i flera veckor redan.

För ett par veckor sedan genomfördes en hungerstrejk i stor skala av en protestantisk församling, som utsatts för trakasserier av myndigheterna.

Frågan om hur effektiv hungerstrejken är som metod diskuteras flitigt. Det finns flera exempel på att de hungerstrejkande faktiskt uppnått åtminstone en del av sina mål, det gäller t.ex. den protestantiska församling som jag nämnde nyss.

Samtidigt innebär en långvarig hungerstrejk fysisk påfrestning som kan ge men för livet, det ligger ju i hungerstrejkens natur att man använder sin hälsa eller till och med sitt liv som insats. När någon faktiskt är beredd att riskera sin hälsa för sin övertygelses skull, så väcker det naturligtvis starka känslor.

Frågan om hungerstrejken som metod ställdes på sin spets i somras när ett antal ungdomar utanför Minsk inledde en hungerstrejk till stöd för sina fängslade kamrater. Någon kom så småningom på ett stafettsystem där man alltså avlöste varandra och därmed minskade de fysiska riskerna, men ändå lyckades hålla frågan uppe på agendan.

Flash-mobs och hungerstrejker är alltså populära, och det illustrerar ganska tydligt hur hårt trängda regimkritikerna i dagens Vitryssland är. Man ser inte så många alternativa möjligheter att torgföra sina åsikter.

Samtidigt pågår det ett annat motstånd mot förtrycket, inte minst inom ramen för det civila samhället. Många organisationer har stängts officiellt och därmed tvingats fortsätta sitt arbete illegalt, under jord. När de nu inte kan komma fram i statliga massmedia så utnyttjar de andra kommunikationskanaler. Internet och annan modern teknik spelar här en nyckelroll, och dess betydelse kommer att öka ännu mer i framtiden. Människorättsorganisationerna dokumenterar de kränkningar som sker och sprider information om detta såväl inom som utanför landets gränser.

Många organisationer ligger lågt med utåtriktat påverkansarbete, dels på grund av de svårigheter och risker som jag nämnt, dels för att de har nog att göra med att försöka hålla liv i sina respektive organisationer. Men samtidigt bygger de upp kompetens och samlar kraft för att ha förmågan att verka mer öppet och effektivt när möjligheterna ges.

Överhuvudtaget finns det oerhört mycket kompetens samlad hos det oberoende civila samhället och hos den politiska oppositionen.

Det är den enda miljön att verka i för dem som har förmågan och viljan att tänka fritt. Det är där de intressanta tankarna och idéerna föds och utvecklas. Det är där Vitrysslands framtid formas.

Men omvärlden då?

Ja, i samband med presidentvalet i våras har relationerna till omvärlden blivit ännu mer ansträngda än tidigare. Såväl EU som USA har infört riktade sanktioner i form av inreseförbud för ett antal högt uppsatta myndighetsrepresentanter som man anser vara ansvariga för människorättsbrott och valfusk, inklusive Lukasjenka själv.

EU:s senaste giv är ett erbjudande till Vitryssland. Där presenteras alla de fördelar vitryssarna skulle kunna få ta del av genom ett närmare samarbete med EU. En förutsättning är dock att landet demokratiseras och att de mänskliga rättigheterna respekteras.

President Lukasjenka kommer väl kanske inte att svara entusiastiskt, men det är knappast det man hoppas på från EU:s sida heller. Snarare vill man med denna charmoffensiv visa det vitryska folket att man har något att erbjuda och att man gärna vill se Vitryssland som en naturlig del av ett demokratiskt Europa. Utmaningen är nu att sprida detta budskap till så många som möjligt och därmed skapa en motbild till den statliga

propaganda som ständigt svartmålar EU och övriga västvärlden som en fiende.

Till omvärlden hör naturligtvis också Ryssland. Det finns starka historiska och kulturella band mellan ryssar och vitryssar, handelsutbytet mellan de båda länderna är stort och på det militära området finns det ett omfattande samarbete, inte minst när det gäller den mycket inkomstbringande internationella vapenhandeln.

På den ekonomiska fronten handlar ländernas relationer väldigt mycket om olja och gas. Vitryssland är helt beroende av rysk gas och köper den till starkt subventionerat pris. Samtidigt fungerar man som transitland för den gas och olja som Ryssland exporterar till Västeuropa, och här drar man in många sköna slantar till statskassan. Det höga oljepriset innebär att Vitryssland för närvarande får ett viktigt tillskott till den ekonomi som annars är stagnerande.

Nu har Ryssland hotat med att börja sälja gas till marknadspris även till Vitryssland. Det skulle i så fall innebära en oerhörd påfrestning för den vitryska ekonomin.

Förhandlingarna om gaspriset håller på just nu och frågan är förstas hur långt parterna är beredda att gå, och vad de är beredda att kompromissa om.

Man vill ju gärna se optimistiskt på framtiden, och en viktig grund för optimism står nog trots allt att finna i det som hände i våras i samband med presidentvalet. Även om Lukasjenka blev omvald och även om demonstrationerna slogs ned och demonstranter fängslades, så var det som hände viktigt mentalt för många vitryssar. Tusentals människor trotsade faktiskt den

befogade rädsla som tidigare passiviserat nästan hela folket. Förbipasserande bilister passade på att tuta uppmuntrande till demonstranterna på Oktobertorget. Många vitryssar känner att det i breda folklager finns en längtan efter förändring och att de kanske inte behöver vänta så länge på att få se den förändringen förverkligas.

ALES BJALJATSKI: ”FINNS DET NÅGON RESPEKT FÖR DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNA I VITRYSSLAND?”

Ales Bjaljatski är ordförande för den vitryska människorättsorganisationen, Vjasna. Han har fått många utmärkelser för sitt intensiva arbete för demokrati i Vitryssland, senast den svenska regeringens Per Anger-pris.

Jag vill börja med att tacka för att ni har kommit till det här mötet. Jag tänker försöka se till så att det blir tillräckligt med tid för frågor, så att vi får till en dialog.

Det är inte helt enkelt att dra en skiljelinje mellan mitt och Zjannas framträdande. Jag vet att det är många här som har följt utvecklingen i Vitryssland och intresserat sig för vad som har hänt i landet, och jag tillåter mig därför att göra avsteg från några av de mer klassiska teserna i mitt framträdande, jag kommer istället att reflektera lite allmänt över situationen.

Det första jag vill tala om och understryka är de stämningar som råder idag i det vitryska samhället. När vi i början på åttiotalet som studenter började arbeta tillsammans gick vi till väga på följande sätt: Vi vände oss direkt till människor, en och en, och förde samtal med dem för att se hos vilka man kunde finna ett gensvar, vilka som var beredda att arbeta vidare med demokratifrågor. Om vi hittade någon som förstod vad vi talade om

ansåg vi redan det vara en framgång och vi kunde få med den personen i arbetet.

Jag kommer mycket väl ihåg när jag fortfarande var student och låg på mitt studentrum i min säng och sade högt till dem som bodde i samma rum: ”Vore det inte bra om Vitryssland någon gång kunde bli ett självständigt land?” ”Det kommer aldrig att bli möjligt, du bara drömmer”, sade de till mig då. Vad som kanske ändå gav oss kraft och hopp att arbeta vidare var att vi fortfarande var unga och hade en tro på att allt fortfarande var möjligt.

Hur skiljer sig då situationen idag, och under de senaste tio åren, från den tid som jag just talade om? Idag är det inte längre bara några tiotal eller hundratal människor som vill leva ett annorlunda liv, utan vi talar om tusentals eller kanske miljoner människor som vill se en förändring. Det är en god atmosfär i Minsk idag. Vi känner att vi får stöd från stora delar av samhället, från våra vänner, bekanta, grannar, från människor på gatan. Med erfarenhet av de här 25 åren av kamp,

eller vad man ska kalla det, så är jag faktiskt fortfarande en "normal optimist". Det vitryska samhället har, trots att villkoren inte har varit de bästa, ändå mognat och visat att det finns en längtan efter förändring.

Det är givetvis inte så att hela samhället har gått igenom den här förändringen i tankesätt. Det finns idag skiljelinjer som går igenom det vitryska samhället, en av dem är åldersmässig, en annan beror på var någonstans i landet man bor. Sociologiska undersökningar som gjorts under de senaste åren visar att ungefär 20 % av ungdomarna idag stödjer Lukasjenka (med "ungdomar" avser jag då 40 år och yngre). Om man jämför med den äldre generationen, äldre än 60 år, så ger 80 % sitt stöd till Lukasjenka. Det ser jag som ett tecken på hur effektivt den sovjetiska och stalinistiska ideologin påverkade folks medvetande, och den här gruppen är väldigt svår att påverka. Men, livet går vidare...

Under de här åren har vi kunnat se att när vi har gått igenom någon form av stor kampanj, ett presidentval eller liknande, och när vi ännu en gång inte har uppnått våra mål, när vi återigen har förlorat, så har stämningen gått ner. Men varje gång som det här händer, när pessimismen börjar inträda, så säger jag "håll emot, håll ut", jag brukar ibland se oss som små, små figurer som håller emot en stor ångvält som kommer

rullande, "håll ut, vår tid kommer". Jag är övertygad om att vi förr eller senare kommer att kunna stoppa den här ångvälden och att situationen kommer att förändras.

Om man tittar på dagens situation i Vitryssland så ger den kanske inte så stor anledning till glädje. Under de senaste två åren har makthavarna begränsat möjligheterna för det civila samhället att verka, inte minst genom skärpt lagstiftning. Det gäller all typ av samhälllig och politisk verksamhet, det skapas lagstiftning som har till enda uppgift att begränsa människors möjlighet att verka i samhället. Om man inte engagerar sig aktivt i några politiska eller samhällliga processer, så är det möjligt att man inte upplever någon repression eller några problem. Man går till sitt arbete, får sin lön, lever helt isolerad från den värld som vi som engagerar oss i samhällsutvecklingen lever i. Det här fenomenet förstärks av att det vi gör äger rum i ett informationsvakuum, ingenting når fram genom de statskontrollerade medierna. Som exempel kan man nämna en nyligen genomförd sociologisk undersökning som visar att så mycket som 44 % av befolkningen inte ens känner till att den förre presidentkandidaten Aljaksandr Kazulin sitter i fängelse. Han har hungerstrejkat i 41 dagar, och jag är inte säker på att ens en femtedel av den vitryska befolkningen idag är medveten om det.

Vi har nu en situation med en relativt stabil ekonomi och med ekonomiska förbättringar för den vitryska befolkningen. Jag vill hävda att i den här situationen blir frågan om mänskliga rättigheter, yttrandefrihet och tillgång till fri information allt viktigare för en allt större grupp människor. Det är ingen tillfällighet att alla de aktioner som har skett sedan i våras har ägt rum under huvudparollen "för frihet". De som gick ut på Oktobertorget i våras var just de människor för vilka ordet frihet betyder något, de som var beredda att offra något för att uppnå friheten. Det kanske är därför de var färre än vi kanske hade hoppats på, de var färre än de demonstranter som gick ut och protesterade på nittio-talet, men man måste komma ihåg att det då var en annan ekonomisk situation. Det är trots allt för en mindre del av befolkningen, för runt 20 %, som just friheten och de frihetliga värdena kommer på första plats. Det är ändå inte så lite, med en befolkning på tio miljoner så handlar det om två miljoner människor för vilka friheten har en betydelse och ett värde. Och jag tror att vår uppgift under de närmaste två-tre åren är att arbeta mer aktivt med just den gruppen människor.

Idag bryter i stort sett alla sektorer av det vitryska civila samhället på ett eller annat sätt mot lagen. Vi överskrider de mycket snäva ramar i vilka myndigheterna har jagat in oss. Det gäller inte minst de politiska partierna,

som kanske får det allra allvarligaste slaget av repression från myndigheternas sida. Under det senaste året har ett trettiotal brottsmål inletts mot just politiskt aktiva. Det handlar om ett tusental personer som har dömts för administrativa förseelser. Några av de politiska partierna är idag mycket nära att tvingas stänga sina organisationer.

Även den vitryska ungdomen bryter idag mot lagstiftningen. Vi ska komma ihåg att det framför allt var ungdomar som stödde massdemonstrationerna under våren. På samma sätt bryter också de oberoende vitryska journalisterna mot lagstiftningen. Och samma sak gäller också för oss i de ideella organisationerna, vi tvingas existera och arbeta under mycket svåra förhållanden. I slutet av 2005 antogs en ny lagstiftning som gör det kriminellt och straffbart att arbeta och verka i en ideell organisation som inte är registrerad. Bland det hundratalet organisationer som har stängts av de vitryska myndigheterna så fortsätter ändå det stora flertalet sin verksamhet som icke-registrerade.

Det här gäller också oss i Vjasna. Man skulle egentligen kunna kalla oss för kriminella, för vi bryter mot lagen i det vi gör. Ändå vill jag understryka att vi betraktar situationen på ett ganska nyktert sätt. Vi inser att det är svårt för regimen att utföra repressiva åtgärder mot så många organisationer och människor

på samma gång. Vi fortsätter vårt arbete. Vi försöker stödja de aktiva grupperna i det vitryska samhället, ungdomar, politiskt engagerade och överhuvudtaget samhällsligt aktiva människor. Idag har vi lyckats skapa ett nätverk som gör att ingen av dem som har drabbats av repressalier, som till exempel dömts för sin politiska verksamhet, står utan någon form av hjälp från vår sida. Vi har också mycket nära förbindelse med politiska partier, med ungdomar, de som så att säga är våra kunder, våra klienter. Vi inser mycket väl att förändringar i Vitryssland är möjliga först när vi alla – i alla de typer av organisationer jag talar om – agerar gemensamt. Det är vårt recept för framgång.

Regimen har skapat en väldigt kraftfull repressaliemaskin. Men samtidigt märkte vi i våras att den del av befolkningen som är beredd att verkligen försvara det här repressaliemaskineriet, den här regimen, den delen är i själva verket inte så stor, det är ett ganska tunt lager av befolkningen. Efter valet i våras kunde man mycket tydligt notera att regimen befann sig i ett förvirrat tillstånd. Man hade fyllt fängelserna med personer som deltagit i demonstrationerna, man hade uttömt alla de möjligheter som hela repressaliemaskinen ägde. Vi tror att man i själva verket inte visste hur man skulle gå vidare, för trots alla hot så fortsatte människor att gå ut på gatorna och protestera. Den vitryska regimen förlitar sig

på speciella elitsoldattrupper, OMON och SOBR, och ett nätverk av domare som utfärdar de domar som förväntas av dem. Utöver de här grupperna kunde man se att det inte fanns så många som var beredda att stödja regimen aktivt.

Så till några ord om dagens situation. Jag vill mena att situationen i själva verket är ganska instabil. För trots att hela samhället styrs och regleras av olika repressiva lagar som ligger som ett nät över hela landet så vet regimen aldrig var nya problem kan uppstå. Var som helst kan protester av olika slag dyka upp. Utåt sett verkar det som om regimen har situationen under kontroll, presidenten är återvald. I själva verket ser vi nu att ytterligare en politisk kampanj inleds, inför lokalvalen i januari. Vi ser en otroligt nervös reaktion från myndigheternas sida även på politisk aktivitet som egentligen inte utgör något större hot för regimen. Det största problemet för regimen idag är de komplicerade ekonomiska relationerna med Ryssland. Lukasjenka har offentligt uttalat att när de nya marknadspriserna på gas införs så betyder det i praktiken att den unionsstat som formellt existerar mellan Vitryssland och Ryssland kommer att upphöra. Vi kan se hur myndigheterna desperat söker efter nya partners att luta sig mot, vi ser hur kontakterna intensifieras med Ukraina, det spekuleras i närmanden till EU. Det här betyder att 2007 sannolikt blir minst

lika hett politiskt som 2006. Och vi kommer från vår sida naturligtvis att göra vad vi kan

för att bidra till att det inte blir ett lugnt år i Vitryssland.

ZJANNA LITVINA: ”VAD HÄNDER MED YTTRANDEFRIHETEN?”

Zjanna Litvina är ordförande för det oberoende vitryska journalistförbundet, Bazj. 2004 tilldelades hon bland annat det EU-parlamentets Sacharovpris för sitt demokratifrämjande arbete.

Jag måste erkänna att trots att jag håller föreläsningar väldigt ofta, så är jag ändå lite orolig inför varje framträdande. Ett av skälen är att det är väldigt viktigt för mig att bli förstadd. Jag har ett tiotal gånger fått svara på frågan: ”Zjanna, har ni verkligen diktatur hos er, hur är det möjligt? Ni har inga väpnade konflikter i ert land, ni har inte massor av flyktingar som passerar era gränser, den organisation som du representerar är legal, den är registrerad i Vitryssland, du reser utomlands, framträder inför utländska auditorier och berättar vad du tycker, vad har ni för diktatur, det är väl ingen diktatur?”

När jag svarar på den frågan så säger jag oftast att diktaturen tar nya former i modern tid och diktaturer anpassar sig efter den situation som idag råder i världen. Vi håller oss ofta med stereotyper och när vi talar om diktatur ser vi kanske framför oss Milosevic, Saddam Hussein eller Hitler, och det är vad vi menar med diktatur. Om man har den definitionen av en diktatur är det klart att dagens Vitryssland kanske inte riktigt passar in i bilden, då skulle man kunna kalla det för en auktoritär regim med diktatoriska inslag.

Jag brukar räkna Vitrysslands moderna historia från 1991, det är då Vitryssland blev självständigt. De första tre åren från 1991 till 1994 då Lukasjenka kom till makten brukar jag kalla för den demokratiska tiden i Vitrysslands moderna historia, det var en glansperiod för det fria ordet i den betydelsen att det då fanns möjlighet att tala fritt om allt som skedde i samhället. 1994 var jag chef för en statlig radioredaktion som framför allt riktade sig till ungdomar, och Lukasjenka hade då mycket goda möjligheter att genom vår radiostation tala till en bred publik och framföra sitt budskap. Han kom alltså till makten på en väg av yttrandefrihet utan att ha något som helst finansiellt stöd eller stöd från något parti. Han utnyttjade den situation som då rådde i Vitryssland för att ta sig till makten.

Den period som därefter inträdde, från 1994 och fram till idag, vill jag kalla för en tvångssovjetisering och tvångsrussifiering av det vitryska samhället. Jag hävdar att Vitryssland idag kan tjäna som exempel för omvärlden och EU på vad som kan hända, på hur lätt man kan förlora det som man har

uppnått. Det som vi uppnådde under åren 1991-1994 lyckades vi inte bevara, vi förlorade det på en natt. En effekt som vi har märkt under de här senaste åren är alltså en russifiering av det vitryska samhället, man tar ifrån oss möjligheten att tala vårt modersmål, vitryskan försvinner från media, man stänger tidningar som är på vitryska, och man minskar hela tiden undervisningen på vitryska i skolor. Man kan säga att en person som idag väljer att tala vitryska också talar om att han eller hon ser vårt lands framtid i Europa, det är ett tecken på att denna person är oppositionellt inställd till regimen.

Nu ska jag berätta för er om Stefan Eriksson [som tolkade Zjannas och Ales föredrag, reds. anm.]. För inte så länge sedan kom Stefan till oss som diplomat. Efter inte särskilt lång tid så började han tala vitryska. Jag har varit med på olika möten med företrädare för olika myndigheter där han har talat vitryska. Den första reaktionen är att myndighetsrepresentanten inte vet hur han eller hon ska reagera, de tappar koncepterna lite grann. Men oftast gör de själva ett försök att tala vitryska, de blandar ofta vitryska och ryska, men de försöker. Om det är kulturella arrangemang är reaktionen från människor i publiken oftast tysta applåder. Jag är tacksam för att en företrädare för ert land visar intresse och respekt för vårt land och för vår kultur. Idag är vi tacksamma för möjligheten att få tala vitryska och visa att det vitryska

språket existerar, det vitryska språket är också ett europeiskt språk som har rätt att existera precis som alla andra europeiska språk.

Jag vill återgå till några av de svåraste problemen som det vitryska samhället idag står inför. Och jag hoppas kunna förklara hur det kommer sig att vi har hamnat i den här situationen, hur ett land med tio miljoner människor har hamnat i ett läge där det ibland tycks som om man inte kan förändra någonting, som om man inte kan röra sig framåt.

Det kanske viktigaste problemet handlar om medborgarnas brist på information. Jag arbetar med pressfrihetsfrågor, så det här är givetvis ett problem som ligger nära mig. Men bortsett från det vill jag ändå säga att det kanske är det största problemet som det vitryska samhället står inför, alltså bristen på information.

Det andra problemet, som kanske är en följd av det första, är rädslan. Människor i allmänhet är rädda för att säga vad de tycker och berätta om sina problem, de är rädda att förlora sina jobb, de är rädda för sina barn och för deras framtid. Jag minns mycket väl den här företeelsen, den fanns också under sovjettiden, när man inte kunde tala högt om vissa saker utan var tvungen att viska.

Det tredje problemet skulle jag vilja kalla för självisolering, den självisolering som inte folket och inte samhället utan regimen har valt som sin väg.

Så finns det ett fjärde problem, nämligen att det saknas en nationell idé i samhället som skulle kunna verka enande på det. I en auktoritär regim som Lukasjenkas räcker det tyvärr inte med idén att "vi är emot Lukasjenka". Jag menar att det enda sättet att lösa problemet med avsaknad av enighet inom befolkningen om vart landet ska gå, det är att se till att alla får tillgång till information. Tyvärr har vi under de senaste åren kunnat se hur regimen lyckats skapa och stärka ett system där man har total kontroll över informationsflödet.

Jag känner väl till vad ordet propaganda betyder. Jag arbetade som journalist på sovjettiden. Min uppfattning är att den propagandamaskin som Lukasjenka har skapat är avsevärt mer raffinerad än den propagandamaskin som existerade då. Det fanns en tid då vi kanske skrattade åt det vi såg på teve, åt de ideologiska försöken att påverka stora delar av befolkningen. Vi tog dem inte på allvar, vi insåg inte vilka effekter det kunde få. Idag skrattar vi inte längre åt det utan vi har förstätt att man hela tiden har haft en mycket professionell strategi för hur man ska påverka samhället och medborgarnas medvetande. Och man har nått resultat.

Ett sådant resultat av propagandamaskineriet är de olika stereotyper som man kan tala om i dagens Vitryssland. Som exempel kan nämnas att varje gång det är valkampanj ställs samhället inför följande fråga: "Vem skulle kunna vara kapabel att styra vårt land förutom Lukasjenka?" Många kan inte ens föreställa sig något alternativ till Lukasjenka, därför att de inte har någon som helst information om några alternativ. De har berövats den informationen under alla dessa år. Dels finns det ingen saklig information om de politiker som utgör ett alternativ till Lukasjenka, dels pågår det konsekvent i officiella media en kampanj med syfte att diskreditera alla politiker som vill föra Vitryssland någon annanstans än dit Lukasjenka vill.

Jag ska ge ett konkret exempel. I mars hölls det presidentval. Inför valet, i september 2005, genomfördes ett mycket viktigt arrangemang, de demokratiska krafternas kongress. Oppositionen valde där en gemensam kandidat till presidentposten, Aljaksandr Milinkevitj. Under en av pauserna på kongressen körde det fram en minibuss, ur denna kliver ett antal människor klädda i märkvärdiga färgglada kläder. Senare fick vi veta att dessa maskeraddräkter kom från en av teatrarna i Minsk. Personerna hade peruker och såg kort sagt mycket märkliga ut. Under några minuter filmades de av tevekameror och hann under den tiden uttrycka sitt stöd

för oppositionen och Milinkevitj. De kysstes offentligt framför kamerorna och lät i samband med det klargöra att de tillhörde sexuella minoriteter. Samma kväll visade alla fyra vitryska tevekanaler ett reportage från de demokratiska krafternas kongress. Man framställde det som att det var Vitrysslands homosexuella som samlats och det var bara detta som gavs uppmärksamhet i reportaget.

Det här är något av det mest skamliga i dagens vitryska journalistik, att vitryska tevejournaler deltar aktivt i oerhört fräcka och grova provokationer. Det är ett tydligt exempel på hur man genom det statliga propagandamaskineriet kan diskreditera alla opponenter.

En annan av propagandans strategier handlar om att på ett raffinerat sätt exploatera idén om stabilitet, om hur viktigt det är att allt är stabilt. Det är svårt för er som inte dagligen bor i Vitryssland att föreställa er, men statsteve för hela tiden fram ett positivt budskap, som understryker just stabiliteten. Än har det slutits ett kontrakt om köp av traktorer, än har man uppfört en ny byggnad i en vitrysk by, hela tiden visas detta positiva budskap om att allt är stabilt, om att allt går framåt.

Ytterligare ett propagandainslag med en viktig psykologisk effekt är den ständiga informationen om landets president och vad

han har för sig. Rent konkret innebär det att varje myndighetsföreträdare, vem det än är och oavsett nivå, alltid inleder sina framträdanden med att citera Lukasjenka: "Precis som Lukasjenka så tycker jag så och så."

Man använder sig också av kontraster. Efter att ha talat om hur lugnt och stabilt det är hos oss, så visar man bilder från Paris där de bränner bilar, eller också visar man fattigdom och ekonomiska problem i Ukraina. Genom de här jämförelserna och parallellerna så underbygger man återigen de stereotyper som finns i människornas medvetande. "Visst, vi kanske har vissa små problem, men vi löser dem, vi rör oss mot en blomstrande framtid." Människor intalas att om de har egna personliga problem, exempelvis med sitt jobb, om de kanske inte får sin lön, så är det bara deras egna små problem. Det viktigaste är att landet rör sig framåt. Och garanten för den här stabiliteten, det är givetvis ingen annan än presidenten.

En stereotyp som odlas flitigt i statliga media är att vi är omringade av fiender, att alla omkring oss är fientligt inställda till oss. Och ytterligare en stereotyp fanns åtminstone till för några veckor sedan, nämligen idén om att vi inte klarar oss utan Ryssland. Från väst har vi ingenting att hämta, men Ryssland är vår vän.

Om man följde media inför presidentvalet fick man intrycket att det som pågick var förberedelser inför någon slags specialoperation för poliser. Hela tiden fick inrikesministern och KGB stort utrymme i media, hela tiden hördes uppmaningar: "Gå inte ut på Oktobertorget på valdagen, ni kommer att utsättas för provokationer, det kommer att bli blodspillan." Det var som om det inte var ett presidentval vi närmade oss, utan något helt annat. Frågan alla ställde sig inför den här dagen var om människor verkligen skulle våga gå ut på torget. Och ett av mina mest emotionellt laddade minnen från de här dagarna var när jag klev ur en tunnelbanevagn i närheten av Oktobertorget och såg hur människor sammanbitna gjorde sig beredda att kliva ut på torget, att kliva ut i snön. Det var mycket kallt, det var vinter. För mig var det detta som lämnade det kanske starkaste intrycket, beslutsamheten som dessa människor visade.

Där fanns alltså det Vitrysland som strävade efter förändring. Tyvärr kunde vi som företrädare för den oberoende pressen inte utföra vårt jobb, det som vi borde ägna oss åt, nämligen att sprida information till medborgarna om de politiska processerna. Vi hade inte möjlighet till det.

Idag finns det ungefär 25 tidningar som har ett allmänpolitiskt innehåll och som inte är statligt kontrollerade. Av dessa 25 saknar 14

idag legal möjlighet att spridas genom det prenumerationssystem som finns, de finns helt enkelt inte med i prenumerationsskatalogerna. Sju av de 25 hade för ett år sedan inte legala möjligheter att trycka sina tidningar på vitryska tryckerier, de tryckte sina tidningar i Ryssland och förde sedan in dem i landet. Även om dessa tidningar hade stora ekonomiska problem och nästan var bankrutta, så fortsatte de ändå att komma ut, de fortsatte att tryckas. Av de sju som för ett år sedan trycktes utomlands är det idag bara två som kommer ut, de andra har lagt ner sin verksamhet.

Det är mycket tydligt vad myndigheterna har för syfte och mål, det handlar om att få bort alla de källor som sprider annan information än den officiella, man vill rensa fältet från dessa irritationsmoment.

En metod som myndigheterna tillämpar är att engagera rättssystemet och inleda politiskt motiverade rättsprocesser mot oberoende tidningar. Det allra värsta som kan hända en oberoende tidning är om någon myndighetsföreträdare blir förolämpad av något som har skrivits om honom. En myndighetspersons heder kostar i vårt land väldigt mycket. Den oberoende tidningen Narodnaja volja tvingades betala 50 000 dollar för att ha skrivit något som uppfattades som förolämpande mot den Lukasjenka-lojale presidentkandidaten Hajdukevityj. I hans

skattedeklaration som enligt gängse norm offentliggjordes inför presidentvalet framgick det att hans största inkomst under föregående år var just det skadestånd som hade betalats av Narodnaja volja.

För några månader sedan blev en hög tjänsteman irriterad på en annan tidning, Komsomolskaja pravda. Tidningen hade gjort ett tekniskt misstag, man hade publicerat en bild av denna myndighetsperson intill ett citat från en annan person. Misstaget kostade tidningen 30 000 dollar, vilket är stora pengar i Vitryssland.

Som jämförelse kan nämnas att vad som helst, vilka förolämpningar som helst, kan sägas och skrivas om vår demokratiska opposition i tidningar och övrig press, utan att det finns minsta chans att vårt rättssystem skulle ta sig an detta. Ta till exempel Sovjetskaja Belarus, som är den största och mest presidentvänliga statliga tidningen i landet. De publicerade en artikel om när Aljaksandr Kazulin blev arresterad efter presidentvalet. I slutet av artikeln kunde man läsa en mycket symbolisk mening. Sensmoralen som beskrevs i den meningen var att om man försöker röra vid makten med händerna, då kommer det att göra ont. Men jag och mina kollegor och vänner menar att hur ont det än må göra, så får vi journalister inte förlora vårt yrke. Vi måste fortsätta att göra vårt arbete, hur svårt det än är och vilka

hinder myndigheterna än skapar för oss. Vi ser det som vår professionella skyldighet och vårt enda mål att fortsätta sprida information till människor så gott vi kan.

Vi har också formulerat fyra olika prioriteringar för dagens situation. Den första är att vi med alla tänkbara medel måste göra vad vi kan för att stödja de tidningar som fortfarande existerar legalt, som har möjlighet att legalt tryckas och komma ut i landet.

För det andra har vi internet som har fått en väldigt stor betydelse idag som ett sätt att sprida information i samhället. Det är också väldigt viktigt att fortbilda sig, och jag vill uttrycka min tacksamhet för det betydelsefulla samarbete som vi med svenska medel har kunnat genomföra med Fojo, Institutet för fortbildning av journalister, under ett långt antal år.

Den tredje prioriteringen som vi har blivit tvingade att göra rör olika underjordiska sätt att sprida nyheter. Vi har också ett reellt projekt, en tidning som heter Svaboda (Frihet) som kommer ut underjordiskt med stöd utifrån.

För det fjärde är det också nu på gång med både radio- och tevekanaler som kommer att sända till Vitryssland från utlandet. Det har stor betydelse att vi kan få in icke-censurerad information om vad som händer. Vi är

tacksamma för all den stöd och den hjälp som vi får för att uppnå våra mål oavsett om det

är finansiella resurser eller utbildningsstöd, allt spelar en viktig roll.

TACK

Östgruppen för demokrati och mänskliga rättigheter vill tacka alla sina medlemmar som hjälpte till att organisera detta seminarium. Dessutom vill vi tacka talare och deltagare för deras viktiga bidrag till att skapa en nyanserad och tankeväckande bild av läget i dagens Vitryssland. Ett särskilt tack till Stefan Eriksson, minister vid Sveriges ambassad i Moskva och ansvarig för dess sektionskontor i Minsk, för hans tolkning från vitryska till svenska av de vitryska deltagarnas anföranden.